

5. Сущенко А.В. Гуманізація педагогічного процесу в основній школі: теорія і практика : монографія / Андрій Віталійович Сущенко. – Запоріжжя : Х-прінт, 2002. – 359 с.
6. Психолого-педагогический словарь / сост. Е.С. Рапацевич. – Минск : Соврем. Слово, 2006. – 928 с.

ЧЕРЕПЕХІНА О.А.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ З ЛІТЕРАТУРОЮ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

У контексті Болонського процесу особливу актуальність набуває вміння студентів самостійно працювати з літературою. На жаль, сучасна вища школа не завжди здійснює навчання студентів з метою формування в них навичок самостійної роботи з підручником чи науковою статтею. Фахова підготовка майбутніх психологів іноді здійснюється без урахування цієї важливої особливості. Як відомо, самостійна робота з літературою є однією з форм позаурочної діяльності студентів, а важливою метою вузівського виховання є вироблення в студентів навичок самоосвіти, набуття додаткових знань під час опрацювання спеціалізованої навчальної й наукової літератури. Грамотно організований процес самостійної роботи майбутніх психологів з літературою стимулює формування в них професіоналізму.

Мета статті – розкриття основи самостійної роботи студентів – майбутніх психологів з літературою як чинник формування професіоналізму.

Самоосвіта – це процес і результат оволодіння студентами науковими знаннями, вміннями та навичками, формування на їх основі професійно орієнтованого світогляду, розвиток творчого потенціалу студентів, здатності до гуманних міжособистісних відносин, що детермінує розвинення навичок професіоналізму ще у процесі фахової підготовки. Ефективність навчання майбутніх психологів в інституті, якість їх знань, ступінь легкості набуття професіоналізму під час фахової підготовки, загальноосвітній і культурний рівень значною мірою залежать від уміння працювати з книгою. Однак далеко не всі випускники середньої школи володіють відповідними навичками, що суттєво ускладнює процес самостійної роботи студентів – майбутніх психологів.

Отже, одним із завдань фахової підготовки психологів у ВНЗ є необхідність зорієнтувати студентів у різноманітності психологічної літератури й сприяти формуванню в них професійного способу мислення як майбутніх психологів-фахівців, надати студентам первинну інформацію про зміст психологічної літератури, полегшити процес їхньої самоосвіти, спрямувати в потрібне русло пізнавальну активність, стимулювати формування професіоналізму.

Слід зазначити, що опрацювання фахової літератури має величезне значення для розвитку пам'яті й мислення майбутнього психолога. Особливо продуктивним є опрацювання літератури різних авторів з одного питання, у процесі якого студент мимоволі порівнює різні точки зору, виявляє певну самостійність щодо оцінювання тих чи інших положень. Він удосконалює своє вміння підбирати вагомі, серйозні й науково обґрунтовані аргументи, правильно й логічно мислити, що, у свою чергу, сприяє формуванню професіоналізму [2].

Опрацьовуючи літературу, студенту дуже важливо розуміти й осмислювати її зміст. Усі слова та вирази, терміни й визначення, що не зрозумілі за змістом, необхідно розшифрувати. Іноді для цього варто звернутися до словника чи довідника. Складні слова і вирази, що важко запам'ятовуються, терміни доцільно виписувати в особливий зошит чи блокнот. У цей же зошит можна записувати крилаті слова, прислів'я, приказки, класичні визначення, афоризми тощо. Уміння працювати з літературою дає змогу ощадливо, з великою користю витрачати час, глибоко й систематично опановувати знання.

Методика опрацювання літератури зазвичай є індивідуальною для кожного студента – майбутнього психолога. Вона залежить від досвіду, загального рівня культури й начитаності студента, а також виду досліджуваної літератури [1].

Можна виділити загальні прийоми опрацювання студентом літератури: попереднє знайомство з книгою; аналіз тексту; конспектування; одночасне опрацювання кількох джерел. Попереднє знайомство з книгою є належною умовою коректної роботи з нею у напрямі формування професіоналізму. Ще до того, як студент узяв книгу, у нього є одна з таких настанов: дослідження даної праці (чи її частини); використання матеріалу книги для розширення знань, отриманих з інших джерел; пошук матеріалу, що підтверджує одну з концепцій, суперечливих точок зору тощо.

Перш ніж почати читання книги, треба звернути увагу на її тематику, автора, рік і місце видання, характер книги (підручник, навчальний посібник, збірник статей тощо). Потім слід ознайомитися з передмовою й вступом, де зазвичай викладено цільове призначення книги та подано її коротку характеристику. Корисно переглянути й бібліографію (список літератури наприкінці книги), додатки, примітки. Після цього студенту можна починати читання книги, аналізувати її текст [4].

Важливим етапом опрацювання літератури майбутнім психологом є аналіз тексту. Для досягнення найвищого ефекту на шляху формування професіоналізму текст треба читати повільно, осмислюючи кожну фразу, намагаючись відразу зрозуміти суть кожного положення, необхідно стежити за думкою автора, повертатися до прочитаного при з'ясуванні місць, важких для розуміння, вдумуватися в зміст тексту.

Як правило, автор книги формулює певну тезу чи положення, потім його аргументує, пояснює, доводить. Загальна тема, як правило, поділяється на певні частини, розділи, граfi, параграфи, які виділяються супідрядними шрифтами. Наприклад, книга може розподілятися на частини, розділи, глави, а в кожній главі може виділятися кілька параграфів. Така структура підручників, навчальних посібників допомагає без ускладнень знайти необхідний матеріал у книзі.

Найбільш важливі місця мають шрифтові виділення – напівжирний шрифт, курсив, розбивка. Однак неправильно роблять ті студенти, що шукають і читають тільки виділені в тексті місця. При такому читанні важко стежити за міркуваннями, обґрунтуваннями, доказами автора, а також неможливо логічно розібрати й послідовно усвідомити сутність матеріалу. У результаті аналізу прочитаного матеріалу студент повинен свідомо уявляти, про що говориться в книзі, чим підтверджуються дані положення, які висновки й узагальнення випливають із доказів.

Спочатку студенту слід осмислити, а вже потім запам'ятати матеріал. Тільки тоді читання буде корисним і для розуму, і для почуттів, а також сформує переконання й світогляд. Треба постійно приміряти досліджуваний матеріал книги до практики, до життя, до своєї спеціальності.

Необхідною частиною опрацювання літератури з метою формування професіоналізму є її конспектування. Основною умовою складання конспекту є таке правило: “Конспектуй тільки те, що зрозумів і осмислив”. Конспект – це підсумок великої творчої роботи студента, у якому відображено об'єктивні знання. Водночас це – невеликий і суто індивідуальний “навчальний посібник”, автором якого є сам власник конспекту. Тому кожному студентові необхідно виробити власний стиль, привчатися до точності й стислості (лаконізму), виховувати в собі наполегливість, охайність, цілеспрямованість при конспектуванні.

Деякі студенти пишуть дуже багатослівні, великі конспекти. На перший погляд, це добре. Однак під час розмови з'ясовується, що автор не зрозумів, не усвідомив того матеріалу, законспектував, він просто переписав певні шматки з прочитаних книг. Від такого конспекту студенту дуже малу користі.

Іноді важко з першого разу визначити, що ж вносити в конспект. Найлегший шлях – це виписати послідовно з кожного абзацу нову думку. Але це не завжди раціонально. Краще прочитати весь розділ повністю, усвідомити його зміст і тільки після цього написати план прочитаного. Саме за таких умов можна виокремити основні положення, докази, висновки, зрозуміти структуру розділу та логіку міркувань автора книги. За таким планом неважко визначити обсяг і зміст запису. Складання плану потребує, на перший погляд, додаткового часу, але це тільки здається. Насправді конспект, складений за планом, може бути меншим за обсягом, але повнішим за змістом, у ньому, як правило, відсутні повтори та зайві деталі. Крім того, такий метод конспектування сприяє найглибшому осмисленню та найміцнішому запам'ятовуванню матеріалу. Справа в тому, що студент при першому читанні уже мав виділити якісь думки, а вже при складанні плану він формулює їх коротко й розташовує в певному порядку, записуючи в конспект. Усе це сприяє міцному й тривалому запам'ятовуванню матеріалу. Адже, щоб відновити в пам'яті зміст книги, іноді досить лише швидко переглянути конспект.

При конспектуванні часто виникає запитання: як записувати формулювання – своїми словами чи словами автора? Досвід показує, що це не має принципового значення за єдиної умови: перш ніж записати щось у конспект, студенту слід попередньо обміркувати, зрозуміти й засвоїти опрацьований матеріал [4].

Одночасне опрацювання кількох джерел теж має свої методичні особливості. Найдоцільніше працювати так. Якщо з кількох джерел одне (наприклад, підручник) є головним, то саме його беруть за основу конспекту, а матеріали з інших джерел є доповненням до запису. Якщо джерела приблизно рівнозначні (кілька статей на одну тему), варто прочитати кожне з них, зробити позначки, виписки, скласти план конспекту й тільки після цього конспектувати.

Важливу роль має форма запису матеріалу в зошиті. Охайний, належним чином оформлений (з берегами, абзацами, виділеннями) запис дає змогу швидше знаходити потрібні місця та краще сприймати текст. Через різний розмір

букв, підкреслення, розташування заголовків можна показати підпорядкованість матеріалу, тобто відношення частини тексту до цілого.

Розташування матеріалу на сторінці має бути таким, щоб головне відразу упало в око. Це досягається завдяки різним варіантам написання заголовків (наприклад, посередині сторінки); з відступом ліворуч чи праворуч; з пропуском кількох рядків, різним підкресленням: лінії різні за кольором, кількістю, виглядом (пунктир, суцільна, хвиляста) тощо. Також можна виділяти найважливіші місця конспекту. Доцільно залишати широкі поля чи писати тільки з одного боку аркуша, щоб мати змогу доповнювати конспект новим матеріалом.

Конспект – незамінний помічник майбутнього психолога в навчанні, тому до його складання слід ставитися серйозно і творчо. Часто конспект демонструє здатність студента самостійно опрацювати літературу, глибоке знання матеріалу й оволодіння ним, уміння спиратися на наукові знання, осмислювати їх і викладати своїми словами. Правильне конспектування допомагає уникнути зубріння, завчання не зовсім зрозумілих положень, термінів, визначень, а також сприяє розвиткові розумових здібностей студента.

Окрім конспектування, існують також інші методи опрацювання літератури. Для швидкого за необхідності відновлення в пам'яті змісту книги слід при читанні тексту складати й записувати докладний план або занотувати на основі прочитаного матеріалу тези, тобто коротко формулювати основні думки чи положення досліджуваного тексту. Матеріал можна записувати у вигляді цитат чи коротких нотаток. Дуже зручно завести власну картотеку опрацьованої літератури. Для цього на окремій картці записують основні дані щодо прочитаної книги (автор, назва, місто, видавництво, рік видання, кількість сторінок). На звороті картки викладають короткий зміст книги, а в деяких випадках навіть можна дати власну, найзагальнішу оцінку [2].

Отже, опрацювання літератури – це уміння правильно прочитати книгу, зрозуміти зміст прочитаного, розібратися у внутрішніх взаємозв'язках матеріалу, записати найістотніше, глибоко засвоїти те, що вкрай необхідно стосовно даного предмета й міцно запам'ятати прочитаний матеріал.

Опрацьовуючи літературу, студент має навчитися працювати також з її науковим інструментарієм. До наукового інструментарію входять посилання на твори інших авторів, пояснювальні примітки, додатки, допоміжні покажчики, бібліографія тощо.

Кожному студенту слід знати основи бібліографії, щоб правильно й швидко знаходити потрібну книгу, довідник. Бібліографія – це галузь знань про способи й методи складання й вивчення покажчиків літератури, списків, оглядів творів у пресі. Бібліографія полегшує і прискорює пошук необхідної літератури при підготовці доповідей, інформації, а також у процесі наукової роботи. Зазначимо лише бібліотечні коди книг, що відносяться до розряду психологічної літератури: 88.1 – Історія психології, 88.2 – Розвиток психіки, 88.3 – Загальна психологія, 88.4 – Психологія окремих видів діяльності. Галузева (прикладна) психологія, 88.5 – Соціальна психологія, 88.6 – Особливі стани та явища психіки, 88.8 – Дитяча психологія.

Раціональне опрацювання навчальної літератури забезпечує розвиток у майбутніх психологів навичок не тільки закріплювати головне, а й постійно підвищувати рівень свого професіоналізму в позанавчальний час. В епоху соціального прогресу й науково-технічної революції випускнику школи необхідно безперервно вчитися, поповнювати систему знань, а також розвивати, збагачувати та використовувати її в подальшій професійній діяльності. Тому завдання ВНЗ – навчити учнів працювати із системою наукових знань легко й раціонально, творчо і натхненно. Підручник для студента – це головне джерело наукової інформації.

Як вказує, Б.І. Коротяєв [3], головна точка опори в роботі з підручником – це запас раніше засвоєних знань, а засіб – пізнавальний апарат, уміння й досвід його використання, зацікавленість студента, його стійкість, воля, цілеспрямованість. Підручник є основним видом навчальної літератури.

Відмітними рисами підручника як виду навчальної літератури є таке:

1. Підручник містить у стислому вигляді весь основний навчальний матеріал з навчальної дисципліни. У ньому розкриваються всі вузлові поняття й категорії даної науки з відповідними визначеннями (дефініціями). За необхідності дається коротка історія становлення понять у науці. Це стосується найзагальніших основних категорій, від змісту яких залежить розуміння історії розвитку самої науки.

2. Підручник викладає зміст основних наукових понять, дотримуючись суворості системи, у їх істотних взаємозв'язках, підпорядкованості, де ширші поняття містять у собі менш широкі (вузькі, конкретні) і є методологічною основою для пізнання предметів, що позначаються ними, а також явищ.

3. Підручник не розкриває глибоко увесь науковий зміст навчального предмета, а позначає його основну канву. Він не є базою для того, щоб вивчати науку далі, для глибшого і ширшого її розуміння. Підручник служить путівником для проникнення в сутність явищ, фактів, подій стосовно певної науки.

Багато студентів переоцінюють підручник, вважаючи його чи не єдиним джерелом знань, не вважають за доцільне навіть записувати лекції, сподіваючись на підручник, де, як їм здається, є увесь необхідний матеріал, щоб скласти іспит. Інші студенти за основне джерело знань беруть записи лекцій, але доповнюють й уточнюють їх відомостями, взятими з підручника. Мало хто шукає наукові істини в рекомендованій науковій літературі, що є першоджерелом наукових психологічних знань.

З підручника лише починається серйозне знайомство з науковою психологією, а справжнє оволодіння нею можливо за умови глибокого й зацікавленого вивчення спеціальної наукової літератури з психології. Робота з підручником, однак, дає певні позитивні результати: з одного боку, формується воля, цілеспрямованість студента, а з іншого – закріплюються, поглиблюються й розширюються знання з поступовим зростанням прагнення до пізнавальної діяльності.

Увесь теоретичний матеріал будь-якого підручника можна умовно поділити на три частини. У першій частині міститься описовий матеріал, усе те, що пов'язано з характеристикою явищ і предметів. У характеристиці вказуються істотні ознаки подібності й відмінності явищ і предметів. Опис може мати розповідний характер. Описовий матеріал не має потреби в доказах.

Друга частина містить пояснювальний матеріал, усе те, що розкриває зв'язки й відносини, доводить їх стійкий, повторюваний (закономірний) характер. Пояснювальний матеріал може мати форму законів, властивостей, теорем, принципів, тих чи інших теоретичних положень із наведеними доказами.

Третя частина містить матеріал, що має наказовий характер. До нього належать усі правила і практичні рекомендації (розпорядження) стосовно конкретної дисципліни. Можна виділити межу, що розділяє підручник на дві великі й самостійні частини. З одного боку, це весь теоретичний матеріал, з іншого – практичний: тексти з вправами, задачами, прикладами, лабораторними роботами тощо. Поділ підручника на теоретичну і практичну частину дає можливість зробити другий крок – розділити на ще менші блоки – теоретичний матеріал.

Студент повинен уміти поділити кожну теорію на три складові частини (описову, пояснювальну і ту, що має наказовий характер), щоб потім працювати з кожною частиною окремо [1].

Існують певні методики вивчення наукової літератури. По-перше, студентів потрібно заздалегідь попередити, що читати наукову літературу потрібно не книгу за книгою, а за принципом розвитку ідеї, теорії спочатку в одній, потім у другій, у третій книгах. Це означає, що наукова ідея, викладена в одній книзі, може бути розвинена, уточнена, конкретизована в іншій, а в третій – розкритикована, у четвертій – підтверджена більш доказово тощо. Бажано, щоб студент знав про розвиток теорії від викладача, тому що колись були отримані одні дані, а з часом їх було піддано додатковій перевірці й уточнено чи спростовано. Підтвердження і спростування наукових висновків однаково є корисним для розвитку науки, а також для розуміння студентом цього розвитку. В усіх випадках вивчення наукових проблем, користуючись різними джерелами, – запорука глибоко професійного дослідження науки.

По-друге, вивчення літератури є одним з елементів системи самостійного навчання студента і повинно органічно поєднуватися з іншими елементами системи й вивчення лекційного матеріалу, читання підручника та написання контрольної чи курсової роботи, підготовка до іспитів тощо.

Методика управління самостійною навчальною діяльністю студента є інструментом формування професіоналізму останнього. Головна вимога – це самостійне вивчення наукової та навчальної літератури з обов'язковим зіставленням теоретичних положень з реальними психологічними явищами, що відбуваються навколо [2].

Уся інша навчальна робота (написання курсової чи контрольної роботи (реферату), підготовка до іспитів і заліків) повинна здійснюватися з паралельним вивченням рекомендованої літератури, і тільки це може гарантувати повноцінне засвоєння змісту вивченого матеріалу. Щоб студент міг вільно оперувати теоретичними знаннями при аналізі, оцінці й описі різних психічних явищ зовсім недостатньо читати тільки один підручник.

Висновки. Самостійна навчальна робота може бути успішною за умови, якщо студент буде одержувати нові й корисні особисто для себе знання. Тому постійною турботою викладача стає формування та підтримка інтересу студента до пізнання психології як суттєвого мотиву його діяльності, завдяки якому студент захоплено читатиме літературу й відчуватиме радість від пізнання но-

вого. За наявності такого мотиву самостійне навчання перестає бути для студента тягарем, а все більше приносить відчуття морального задоволення від того, що він займається творчою працею.

Майбутнім професійним психологам вкрай потрібні знання й уміння із різних сфер практичної психології. Іноді практичний психолог має давати консультації у складних випадках, наприклад, при психологічній реабілітації людей у разі порушення їх прав і свобод. Студенту-психологу потрібно вчитися орієнтуватися у правових ситуаціях і вміти їх аналізувати. Професійний психолог іноді може виступати в ролі психолога-експерта в суді чи при слідчих діях працівників міліції і прокуратури, де необхідно бути компетентним у психолого-правових питаннях (вони зазвичай вивчаються правознавцями з юридичної психології, але з психологічного боку правознавці мають підготовку не таку ґрунтовну, як психологи-професіонали).

Література

1. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии : учебно-метод. пособие для преподавателей и аспирантов вузов / Б.Ц. Бадмаев. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 304 с.
2. Выдрин В.М. Введение в специальность : учебное пособие институтов физической культуры / В.М. Выдрин. – 2-е изд., перераб. – М.: ФиС, 1980. – 119 с.
3. Коротяев Б.И. Учение – процесс творческий, книга для учителя: Из опыта работы / Б.И. Коротяев. – М. : Просвещение, 1989. – 159 с.
4. Особливості роботи студентів із психологічною літературою / укл. О.А. Черепехіна. – Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2005. – 32 с.

ЧЕРЧАТА Л.М.

САМОСТІЙНА РОБОТА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ КРЕАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Динамічні умови сучасного суспільного розвитку актуалізують потребу у фахівцях, зорієнтованих на безперервне оновлення раніше набутих знань. Запровадження в життя окреслених державними нормативними документами реформаторських перетворень у галузі освіти значною мірою зумовлюється тим, наскільки ефективно вищий навчальний заклад сформує у майбутнього фахівця усвідомлену потребу та навички самостійної праці, тому питання організації самостійної роботи студентів набуває все більшої значущості та актуальності.

Дидактична сутність поняття “самостійна робота” широко розглядається у науково-педагогічній літературі. Проте аналіз опрацьованого масиву літературних джерел дає змогу наразі констатувати факт відсутності єдиної загально визнаної конвенційної дефініції вищезгаданого феномену. Вивченням різних аспектів самостійної роботи (далі – СР) займається широке коло дослідників: соціологи, педагоги, психологи, фізіологи. Досліджуються форми і методи її активізації, аналізується обсяг і структура та розробляються засоби управління, планування й організації позааудиторної СР; бюджет часу студентів; розглядаються фізіологічні та гігієнічні основи її наукової організації; створюються методики формування у студентів культури розумової праці; розробляються методики розвитку у студентів навичок роботи зі спеціальною літературою; досліджуються форми і методи